

Цвяк Лариса Вікторівна
М.Хмельницький

В статті досліджуються характерні особливості, що відрізняють навчання дорослих слухачів, визначаються психолого-педагогічні умови успішного вивчення іноземної мови дорослими різними віковими категоріями, даються рекомендації щодо організації занять та відбору навчального матеріалу, виходячи з власного досвіду. В результаті дослідження встановлено, що опанування дорослими іноземною мовою потребує розвитку у них іншомовних здібностей, комунікативної гнучкості, тренуваності пізнавальних процесів, психологічної готовності до процесу навчання.

Ключові слова: навчання дорослих, іноземні мови, комунікативний метод, інтенсивна методика, компетентнісний підхід.

Навчання іноземної мови, яке розпочалося за давніх часів, протягом останніх століть охоплювало все більше прошарків дорослого населення різних країн світу. Перші самовчителі й підручники з іноземних мов для дорослих з'явилися ще в період пізнього середньовіччя, і з тих пір інтерес до вивчення іноземних мов, до пошуку шляхів і прийомів навчання, а також як наслідок створення навчальних посібників не послабшав. Мови міжнародного спілкування (у 18-19 століттях – німецька і французька, а в 20 столітті й англійська) використовуються не лише в дипломатії, культурі й освіті, але й у галузі туризму, бізнесу та інших сферах діяльності людини. Крім того, іноземна мова є обов'язковою дисципліною освітніх програм навчальних закладів (середніх і вищих) більшості країн світу.

На сьогодні знання іноземної мови стало життєво важливим для взаєморозуміння і спілкування людей, а соціально-економічні та культурні тенденції розвитку суспільства викликають необхідність навчання дорослих іноземної мови як важливого засобу міжкультурного спілкування.

Необхідно відмітити ряд робіт, у яких розглядаються різні аспекти навчання саме дорослих. А.А.Алхазишвілі, С.В.Бобова, О.В.Соболева досліджують процес навчання усного мовлення; М.Г.Вавилова, Г.К.Зенкевич, Л.М.Писарева, М.Б.Шахобокова займаються проблемами навчання читання; навчання аудіювання знайшло своє відображення в роботах О.Г.Богданової та Ф.Ф.Ідрісова; до проблеми мотивації зверталися Р.С.Вайсман, І.П.Іменитова, Ю.М.Кулюткін [6], А.К.Маркова та ряд інших авторів. Слід відмітити роботи, які можна вважати основними щодо навчання говоріння. Це дослідження таких провідних методистів, як Н.І.Гез, Є.І.Пассов [7], І.В.Рахманов [8], В.Л.Скалкін. Питаннями навчання дорослих іноземних мов у системі різних, короткострокових або інтенсивних, курсів іноземних мов займалися Л.К.Авраменко, С.В.Бобова, Г.О.Китайгородська [4], О.П.Рассудова, Є.І.Ушакова. Крім цього, проблемами специфіки іноземної мови як навчального предмету займалися В.О.Артемов, Б.В.Беляев, І.О.Зимня, особливості комунікативного навчання вивчали І.Л.Бім, С.Брумфіт, особливостям навчання дорослих іноземної мови присвятили свої праці В.М.Ботов, Ж.Л.Витлін [2], Н.Д.Гальськова, Н.В.Лесохіна, Р.П.Мільруд, В.В.Сафонова та інші. Однак, слід відмітити, що поняття «дорослий» охоплює досить широкий віковий діапазон, тому дорослими слухачами, які вивчають іноземну мову, ми вважаємо і тих, що навчаються, наприклад, за спеціальністю «Охорона закордонних дипломатичних установ» [9] і працюють над здобуттям освіти за фахом, так і тих, хто давно залишив часи навчання в навчальних закладах і вирішив опанувати іноземну мову на курсах інтенсивного вивчення або індивідуально, за допомогою репетитора.

Метою нашої статті є дослідити з психолого-педагогічної точки зору істотні особливості, що відрізняють навчання дорослих в процесі опанування ними іноземних мов та визначити основні умови, які б стали запорукою успіху на шляху вивчення іноземної мови дорослими всіх перелічених вікових категорій, виходячи з власного досвіду.

Об'єктом нашого дослідження є особливості навчання дорос-

лих, а предметом виступає методика організації заняття з іноземної мови та шляхи подолання труднощів при навчанні дорослих.

У педагогіці виокремлено особливий розділ – андрагогіка, в якому розкриваються і розвиваються принципи навчання дорослих. У відповідності до них, ефективно навчання дорослих буде створюватися від загального до часткового. Така стратегія навчання дозволяє спочатку сформувати основу, на яку високими темпами будуть нанизуватися всі інші знання. Відомо, що на момент досягнення людиною 25-річного віку процес накопичення нею знань завершується, вона вступає в фазу передачі своїх знань дітям та іншим людям. Це природний біологічний процес, який слід враховувати при навчанні дорослих. Але культурні зміни в сучасному суспільстві зсувають бар'єри і межі для тих, хто тягнеться до знань. Багато хто повертається до навчання в 30-40 років, отримує другу і третю вищу освіту. Такі «нетрадиційні студенти» дуже часто є більш успішними, ніж молодь, вони складають екстерном, поспішають стати висококваліфікованими фахівцями. Це пояснюється тим, що дорослі студенти мають більшу мотивацію в порівнянні з дітьми і підлітками, вони психологічно налаштовані на те, щоб отримати запланований результат і краще усвідомлюють необхідність іноземної мови в житті для просування кар'єрними сходами, розширення кола спілкування, творчої самореалізації, підвищення професіоналізму. Дуже часто опанування іноземної мови дорослим пов'язане не лише з його особистою зацікавленістю, але й з вигодою компанії чи підприємства.

Іншими характерними відмінностями дорослого студента, які необхідно враховувати викладач під час формування курсу навчання іноземної мови, є такі:

– дорослий студент прагне до негайного практичного застосування отриманих знань і умінь у повсякденному і професійному житті;

– дорослий висуває підвищені вимоги стосовно якості і результатів навчання;

– дорослий усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю і має значний життєвий досвід, зокрема і навчальний;

– у процесі опанування іноземною мовою дорослими людьми їм дійсно нелегко знову опинитися в ролі учня, як колись, у молоді роки.

Саме тому основними психологічними особливостями навчання дорослих іноземної мови будуть такі:

1) дорослі вивчатимуть лише те, що, на їхню думку, їм необхідно, їхнє навчання буде ефективним тоді, коли у них з'явиться потужна внутрішня мотивація для оволодіння певними знаннями або для набуття нових навичок. На сьогодні існують цілі комплекси мотиваційних технологій, крім того, високу мотивацію може підтримувати і сам викладач;

2) задля реалізації потреби дорослого слухача у негайному застосуванні одержаних знань, умінь та навичок на заняттях часто використовують рольові ігри, імітацію реальних життєвих ситуацій – це істотно прискорює застосування мови на практиці;

3) дорослі люди, як правило, навчаються в процесі роботи, тому основна перешкода практичного характеру полягає в тому, що у дорослих, працюючих людей часто не вистачає часу для повноцінних занять з викладачем або самостійно. Якщо іноземна мова необхідна людині в роботі, їй легше знайти час для її вивчення. Як свідчить досвід, якщо у дорослого студента не буде можливості зразу після вивчення певного матеріалу закріпити одержані знання на практиці, а потім періодично повторювати ці практичні вправи, нові знання дуже швидко забудуться;

4) на навчання дорослих людей великий вплив має попередній досвід. У дорослих сприйняття знань є пов'язаним, тому знання повинні корелювати з накопиченим життєвим досвідом. Якщо нові знання не узгоджуються з тим, що учень уже знає, він підсвідомо налаштовується на те, щоб такі знання відхилити;

5) якщо вивчаючи іноземну мову в школі або вищому навчальному закладі людина не досягнула значних результатів, це також

не сприятиме успішному її оволодінню пізніше. Важливо вміти відкинути минулий невдалий досвід вивчення і розпочати все заново. Одним з гальмівних факторів у процесі вивчення іноземної мови стає занепокоєння з приводу того, що зазнаєш невдачі; тому важливо на заняттях створювати неформальну обстановку;

6) більшість дорослих негативно ставляться до оцінювання їхніх знань. Конкуренція погано впливає на навчання дорослих людей. Більшість з них досить критично ставляться до своєї здатності чогось навчитися; тому психологи стверджують, що дорослих необхідно не оцінювати, а скеровувати. Наприклад, досить часто практикуються такі завдання, де немає єдиного правильного рішення, основною метою таких вправ є розвиток мовних навичок на базі існуючого індивідуального досвіду слухача;

7) при навчанні дорослих людей слід застосовувати різноманітні методи навчання. На цьому твердженні ми зупинимось детальніше.

У дорослих, як і у дітей, процес навчання протікає швидше, коли учень сприймає інформацію відразу декількома органами чуття. Відеофільми, слайди та інші наочні матеріали можуть значно посилити враження від занять. Щоб викликати зміни в образі дії, відношенні або думках дорослого учня, необхідно залучати його до активної участі у навчальному процесі, тобто використовувати дискусійний метод навчання.

На сьогодні особливою популярності набуває інтенсивна методика навчання іноземної мови. Вона на допомогу всім, у кого обмаль часу. Дорослий учень (студент) запам'ятовує і відпрацьовує певне коло сталих виразів, шаблонів, завдяки цьому він в принципі зможе висловитися та зрозуміти співрозмовника. Інтенсивний метод спрямований на формування «виразної мовленнєвої поведінки», а тому часто набуває мовного характеру. На курсах вивчення іноземної мови навчальними прийомами стануть діалогічне спілкування і тренінги. Такого роду навчання значною мірою ґрунтується на самонавчанні і саморозвиткові та потребує високої самодисципліни [10, с. 275]. Іншими словами, необхідно навчити вчитися, привити навички самостійної роботи, починаючи з елементарного: як працювати зі словником, з текстом, як краще вчити слова і вирази, як будувати речення. Роль викладача іноземної мови часто зводиться до ролі координатора самонавчання учнів (студентів). Відбір словникового матеріалу для курсу інтенсивного вивчення відбувається за тематичним принципом.

Як свідчить досвід, ті, кому по роботі доводиться підвищувати кваліфікацію, проходити численні тренінги, переекстації, семінари, легше включаються в навчання іноземної мови, ніж люди, що виконують монотонну одноманітну роботу. Немає людей, не здатних вивчити іноземну мову: багаторазові прослуховування, повторення за диктором, побільше практики і буде результат. Націленість на успішне вивчення іноземної мови і досягнення поставленої мети обов'язково дасть позитивні наслідки, саме дорослим слід допомагати вірити в свої сили і постійно нагадувати, що все у них вийде [10, с.276].

В рейтингу популярності методик навчання іноземних мов найбільш ефективною визнаний комунікативний підхід, який, як видно з його назви, спрямований на практику спілкування. Причину цього легко пояснити. Як правило, люди починають вивчати іноземну мову в дорослому віці задля досягнення єдиної і основної мети – могли спілкуватися з партнерами, колегами, друзями і т.д. Із чотирьох складових, на яких тримається будь-який мовний тренінг (читання, письмо, говоріння і аудіювання) підвищена увага приділяється саме двом останнім – розвиток мовлення і сприйняття (розуміння) мови на слух, оскільки це основа процесу спілкування. На таких заняттях рідко приділяється увага складним синтаксичним конструкціям або серйозній лексиці. Методика навчання іноземної мови спрямована на комунікацію, а не на механічне заучування граматичних правил і лексики. Навчання лексико-граматичної складової говоріння доцільно поділити на два етапи. На першому етапі формуються основи володіння говорінням у формі монологічного і діалогічного опису-міркування. Другий етап полягає в удосконаленні навичок і умінь у формі міркування. Комунікативний метод набуття мовних навичок базується на заняттях з іграми, мультимедійними додатками, відеокурсами, дебатами на теми, що викликають найбільші труднощі,

ознайомленні з культурою, традиціями й побутом країн, мова яких вивчається.

Серед основних позитивних особливостей комунікативного методу можна виділити такі: інтерес дорослих учнів, оскільки заняття проходять у цікавій, легкій для сприйняття формі; залучення всіх можливостей організму: слуху, зору, мовленнєвого апарату; підвищення інформативності слухачів, оскільки при такому підході дається дуже багато пізнавальної країнознавчої інформації; розвиток ситуативного спілкування, що дуже позитивно позначається на поліпшенні можливості мислити іноземною мовою.

Відомо, що процес оволодіння новою мовою, новою культурою відрізняється значною складністю. Під час спілкування з представниками іншої нації люди інколи губляться, стикаючись з проблемою мовного бар'єру і незнанням реалій іншої країни. Тому на заняттях необхідно формувати комунікативні навички дорослих учнів (студентів) у контексті національно-культурних особливостей. Власний досвід дозволяє стверджувати, що викладачу необхідно докладати чималих зусиль, щоб подолати певні труднощі при навчанні дорослих студентів, а саме: страх допустити помилки, невдалий досвід вивчення іноземної мови в школі (вузі), невпевненість у власних силах. Успішність просування дорослого при вивченні іноземної мови визначається багатьма факторами, серед них найбільш значущими є вміння викладача представити мову як систему взаємопов'язаних елементів, раціональний розподіл діяльності у часі; висока мотивація до оволодіння іноземною мовою; врахування індивідуальних особливостей, тобто приналежність дорослого до когнітивно-лінгвістичного або комунікативно-мовленнєвого типу оволодіння мовою; адекватність реакції викладача на емоційні прояви студентів, опора на сформовані навички і засвоєні знання.

Ще однією умовою успішного навчання дорослих іноземних мов є застосування компетентнісного підходу, тобто формування різних компетенцій: не лише передача певної суми знань, а формування власної думки, відношення, умінь і бажання в подальшому удосконалюватися. Важливу роль відіграє у цьому принцип відбору навчального матеріалу, який має бути достатнім для формування міцних іншомовних навичок і умінь, відповідати інтересам, а також рівню інтелектуального, особистісного і загального розвитку дорослих, бути націленим на мовленнєві дії, які здійснюються для вирішення завдань усної мовленнєвої іншомовної комунікації, уможливлювати формування активного і пасивного запасу мовного матеріалу. Важливою умовою формування мовленнєвих навичок і умінь у спілкуванні іноземною мовою є комплекс вправ, у якому головне місце займають комунікативні вправи, які виконуються у певній послідовності і необхідній кількості, широке використання візуального підґрунтя і візуальної презентації матеріалу, використання засобів і прийомів, які зменшують вплив рідної мови, а також ефективне використання парних, групових і самостійних прийомів роботи, що базуються на професійних знаннях і життєвому та мовному досвіді слухачів.

Результати нашого дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1) дорослі – це особливий контингент слухачів, які навчаються, що характеризуються прагматичним ставленням до освітніх послуг, включенням освіти у загальний контекст життєдіяльності, залежністю освітнього середовища від їхніх домінуючих інтересів і потреб;

2) як суб'єкт навчальної діяльності дорослий відрізняється специфічною навчальною мотивацією, він самостійно визначає цілі своєї навчальної діяльності, обирає форми, методи, засоби і способи навчання, самостійно регулює процес засвоєння навчальної інформації, оцінює і корегує результати просування, розвиває власний досвід, усвідомлює свої можливості і своє місце в цій діяльності;

3) у роботі з дорослими важливо враховувати наявність у слухачів певного життєвого досвіду, а також ряд вікових, соціальних і психологічних особливостей;

4) опанування дорослими іноземної мови потребує розвитку у них іншомовних здібностей, комунікативної гнучкості, тренуваності пізнавальних процесів, психологічної готовності до процесу навчання;

5) найбільш ефективною при навчанні дорослих іноземної мови є комунікативна методика, а основними педагогічними принципами в організації їхнього навчання є пріоритет самостійного навчання, принцип спільної діяльності, опора на досвід, індивідуалізація, гнучкість у формуванні програм навчання, практична спрямованість навчання, де викладач виступає експертом, орга-

нізатором, наставником, консультантом, джерелом знань.

У подальших дослідженнях варто детальніше зупинитися на інтенсивних методиках навчання іноземної мови як засобу спілкування і засобу пізнання, доцільність використання яких зумовлена необхідністю підвищення ефективності навчання в умовах науково-технічного та інформаційного прогресу.

Література і джерела

1. Барвенко О.Г. Субъективные характеристики взрослого учащегося в современной системе образования // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2002 – № 1. – С. 106-107
2. Витлин Ж.Л. Обучение взрослых иностранному языку. – М.: Педагогика, 1978. – 168 с.
3. Григор'єва Т.Ю. Особливості навчання іноземних мов дорослих / Т.Ю.Григор'єва // Вісник Львівського університету. Сер. педагогічна. – 2005. – Вип. 20. – С. 40-83.
4. Китайгородская Г.А. Оптимальная организация учебного процесса при интенсивном обучении иностранным языкам взрослых // Психология и методика интенсивного обучения иностранным языкам / Г.А.Китайгородская. М., 1978. – С. 45-52.
5. Колкер Я.М. Практическая методика обучения иностранному языку: учеб. пособие / Я.М.Колкер, Е.С.Устинова, Т.М.Еналиева. – М.: ИЦ «Академия», 2001. – 264 с.
6. Кулюткин Ю.Н. Психология обучения взрослых: метод. материал / Ю.Н.Кулюткин. – М.: Просвещение, 1985. – 196 с.
7. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М.: Русский язык, 1989. – 276 с.
8. Рахманов И.В. Обучение устной речи на иностранном языке. – М.: Высшая школа, 1980. – 120 с.
9. Цвяк Л.В. Особливості навчання іноземної мови слухачів курсів охорони закордонних дипломатичних установ // Збірник наукових праць «Сучасні дослідження з іноземної філології». Випуск 10. Відп. ред. Фабіан М.П. – Ужгород: ФОП Бреза А.Е., 2012. – С.372-380
10. Цвяк Л.В. Самодисципліна при самостійному вивченні іноземної мови // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України: педагогічні та психологічні науки / [гол. ред. В. В. Райко]. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2013. – №4(69). – С.272-280

В статье изучаются характерные особенности, присущие обучению взрослых слушателей, определяются психолого-педагогические условия успешного изучения иностранного языка взрослыми различных возрастных категорий, даются рекомендации относительно организации занятий и отбора учебного материала, исходя из личного опыта. В результате исследования установлено, что овладение взрослыми иностранным языком требует развития у них иноязычных способностей, коммуникативной гибкости, тренированности познавательных процессов, психологической готовности к процессу обучения.

Ключевые слова: обучение взрослых, иностранные языки, коммуникативный метод, интенсивная методика, компетентностный подход.

The author of the article has considered characteristic peculiarities which are specific to the process of adult teaching, as well as psychopedagogical conditions of successful obtaining of foreign language knowledge by adults from different age groups, some recommendations as to the organization of lessons and choosing of the studying materials are given on the basis of personal experience. As the result of the research it has been found out that the process of adult studying of foreign language demands development of adults' foreign language capabilities, communicative flexibility, training of the cognitive processes, psychological readiness to the process of teaching.

Key words: adult teaching process, foreign languages, communicative approach, methodology of intensive teaching, competence approach.

УДК 355.23: 355.4(477)

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ ТА СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ І ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ В ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Чудик Андрій Васильович
Діденко Олександр Васильович
М.Хмельницький

У статті охарактеризовано сутність, зміст, особливості готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності, а також розкрито її структуру, що містить мотиваційно-особистісний, когнітивно-інформаційний та операційно-діяльнісний компоненти. Перспективами подальших досліджень є визначення діагностичного інструментарію для вивчення стану сформованості готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних заходів та засобів фізичного впливу.

Ключові слова: підготовка, застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу, мотиваційно-особистісний, когнітивно-інформаційний та операційно-діяльнісний компоненти.

У наш час безпека прикордонника великою мірою залежить від нього самого: його фізичної і теоретичної невідповідності, уваги

до себе і своїх колег, легковажного чи серйозного ставлення до можливої безпеки, вміння прийняти правильне рішення в скрутній ситуації чи протидіяти злочинцю в складних ситуаціях. Йдеться про те, що якщо прикордонник підготовлений, може правильно оцінити обстановку, уміє належним чином застосувати прийоми самооборони або зброю, не розгублюється в екстремальній ситуації, то можна сказати, що він не потрапить в небажану ситуацію або вийде з неї з мінімальними втратами. Саме тому персонал ДПС України повинен постійно готувати себе до ефективної протидії можливим небезпечним явищам, формувати готовність до застосування засобів та заходів фізичного впливу.

Метою статті є розкриття сутності, змісту, особливостей та структури готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності.

Власне проблеми підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу стали предметом уваги вчених